

del op, og her havde man med godt nytestamentligt forbillede exorcismen, en liturgisk djævlueddrivelse, som normalt foretoges umiddelbart før dåbshandlingen, men som også kunne anvendes specielt overfor »besatte« personer (læsere af engelske kriminalromaner og ghost-stories vil erindre, at den anglikanske kirke besidder et ritual til anvendelse ved besatte huse).

Allerede kort efter reformationen møder vi dog modstand imod denne form for »overtro«; men selvom Christian IV lejlighedsvis forlangte sine børn døbt uden exorcisme, bevarede ritualet helt ned i oplysningstiden, hvor først Guldberg 1783 fik det strøget af ritualbogen. Den meget omfattende materialsamling, der spænder fra sumererne og frem til forfatterens egne oplevelser i Burgenland 1969, kunne vist uden skade have været en del forkortet.

Besættelsessagen fra Nibe har tidligere været behandlet af Klitgaard (i Nibe bys Historie, 1917), men udgives her efter Højesterets protokoller, forsynet med en kort indledning om retssystemet i sådanne halvgejstlige sager (der på en gang verserede mellem landsting og landemode) samt en ganske kort sammenfattende efterskrift. Idet sagen kom for Højesteret på en tid, hvor nye tanker gjorde sig kraftigt gældende, konstaterer man de for en brydningstid typiske problemer, hvor en »oplyst« embedsstand stod uforstående overfor de brede lags opfattelse (d.v.s. overtro). Således støtter retten stærkt en provst overfor bispens egenmægtige kassation af dennes kendelse, og den pålægger den arme sognepræst, der ved at nægte tiltalte alterens sakramente gav anledning til, at sagen kunne bringes for rette, drøje bøder, samtidig med at Kancelliet meddelte tiltalte ret til fremtidig at modtage kirkelig betjening af selvvalgt præst. De omhyggelige in extenso aftrykte protokoludtog giver således et ikke uinteressant indblik i den unge Enevældes retsvæsen umiddelbart efter Danske Lovs ikrafttræden.

Troels Dahlerup

Aleksander Loit: Kampen om feodalrätten. Reduktionen och domänpolitiken i Estland 1655–1710. I. Studia Historica Upsaliensia nr. 71, Uppsala, 1975. 350 s.

Dette arbejde er blevet til inden for et omfattende forskningsprojekt om sociale og statsfinansielle problemer i 1600-tallets svenske samfund. Indledningsvis gives der en udførlig oversigt over baggrundsfaktorerne: finanspolitikken og domæneforvaltningens praksis i andre europæiske lande. Derefter analyseres reduktionsbeslutningens tilblivelse, dens iværksættelse og foreløbige følger, navnlig forpagtningsystemets indførelse. Forf. påviser, at reduktionen i Estland kom til at omfatte, ikke som hidtil antaget en trediedel, men halvdelen af landets godsjord. De egentlige resultater af reduktionen og forpagtningsystemet vil blive behandlet i et afsluttende bind.

Der foreligger allerede undersøgelser om reduktionen i andre svenske besiddelser i Baltikum, men de lægger en forholdsvis stor vægt på den politiske side af sagen og navnlig på stridighederne mellem den svenske statsmagt og den stedlige adel, hvis magtposition var alvorlig truet. Forf. fremhæver, at trods visse lokalt betingede forskelle var reduktionen i Sverige og dens besiddelser et led i den samfundsøkonomiske udvikling imod pengehusholdning og stordrift og som resultat af den statslige sektors voksende behov for finansielle midler med en omlægning fra naturalieafgifter til pengeydelse. I de baltiske provinser betød reduktionen samtidig et dybt indgreb i de bestående samfundsforhold. Derfra kom også de store gevinster. Man regner med, at disse provinser gav godt en trediedel af de årlige reduktionsindtægter eller lige så meget som Sverige og Finland tilsammen.

Det er et grundigt værk, som for en stor del bygger på originalkilder, både i svenske og

estniske arkiver. Forhåbentlig vil fortsættelsen foreligge inden længe, først derefter bliver det muligt at danne sig et endeligt indtryk af dette vældige problemkompleks.

Vello Helk

Die Denkwürdigkeiten des Burggrafen und Grafen Christoph zu Dohna (1665–1733). Eingeleitet, erläutert und deutsch herausgegeben von *Rudolf Grieser*. Veröffentlichungen der Niedersächsischen Archivverwaltung, Heft 33. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1974. 269 s. DM 42.

Grev Christoph zu Dohna, der stod i brandenburg-preussisk tjeneste 1679–1716, nedskrev sine erindringer i årene 1729–1733, indtil døden afbrød ham i hans forfattervirksomhed. På grundlag af en afskrift efter den franske original blev disse memoirer publiceret af Friedrich von Raumer i 1833, nøjagtig 100 år efter forfatterens død. Raumers udgave var imidlertid sparsomt kommenteret og behæftet med mange fejl, og dette er begrundelsen for, at Rudolf Grieser, Den nedersachsiske Arkivforvaltnings organisator og leder i de to første decennier efter 2. verdenskrig, nu har besørget en ny udgave, der er en gennemkommenteret oversættelse til tysk af Raumers trykte tekst, idet såvel originalen som afskriften formodes at være gået tabt.

I sine talrige kommentarer har Grieser søgt at berigtige de fejlagtige data i Raumers udgave, hvad enten de hidrører fra trykningen, fra afskriverens uopmærksomhed eller fra den aldrende forfatters hukommelsessvigt, og i sin værdifulde introduktion har han ydermere søgt at fastslå forfatterens personlighedstype, idet han grundigt har gjort rede for memoirenes stærke, men langtfra entydige tendens. Kildens benyttelse er herved blevet mindre problematisk.

Spørgsmålet er så, hvad kilden kan benyttes til. Dohnas beretning indeholder interessante militærhistoriske enkeltheder om hans deltagelse i Brandenburgs felttog i 1680'erne og 1690'erne, der gav ham rang af generalmajor (1704 forfremmedes han til general-løjtnant). Først og fremmest omhandler memoirene dog livet ved hoffet i Berlin under kurfyrst Frederik III af Brandenburg (fra 1701 kong Frederik I af Preussen), hos hvem Dohna var kammerherre. På sin observationspost i fyrstens nærhed havde Dohna rig lejlighed til at iagttage de personer, der befandt sig »auf den höchsten Stufen der Gunst«, samt deres indbyrdes intrigespil, og disse iagttagelser gengives dels efter hukommelsen, dels efter tidligere optegnelser i en fortællestil, der snart tynges af moraliserende betragtninger, snart livagtiggøres af elegante – men naturligvis ofte fiktive – replikskifter i direkte tale. Mange episoder – som f. eks. Peter den Stores besøg i Marienwerder 1709 – serveres med en humoristisk pointe. Foruden at være underholdende læsning tegner memoirene et anskueligt billede af hofsamfundets politiske handlingsmønster, af magtkampen mellem de mægtige »favoritter«, der på denne tid dominerede udformningen af Brandenburg-Preussens politik. Sammenholdes memoirene med den samme type oplysninger i samtidige gesandtskabsindberetninger, bliver de en vigtig kilde til de forskellige enkeltpersoners skiftende politiske indflydelse, især fordi historikeren – så vidt vides – mangler konference- og resolutionsprotokollerne til en stor del af denne periode.

Dette til trods er memoirene dog af begrænset betydning for den politiske historie. Refleksioner over Brandenburg-Preussens og andre staters interesser og motiver møder man yderst sjældent – og kun når fortællingen bevæger sig ind på de få tilfælde, hvor Dohna betroedes opgaver af realpolitisk karakter. I disse tilfælde – særlig i beretningen om Dohnas sendefærd 1699–1700 som envoyé extraordinaire til det engelske hof – spækkes fremstillingen med gengivelser af politiske aktstykker. Det fremgår tydeligt af memoir-